

En meningsforstyrrende meningsbaseret oversættelse

En prisopgave om *Bibelen 2020*

Af stud.theol. Anne Sofie Engelstad Nissen

Hvad er formålet med at oversætte Bibelen på ny? Hvem henvender man sig til? Og hvilke problemstillinger er der forbundet med at oversætte tekster, som skal læses højt og udlægges i gudstjenesten? Navnlig det sidste spørgsmål er blevet aktuelt med den nudanske oversættelse i *Bibelen 2020*, der ikke som oversættelsen fra 1992 er udarbejdet med henblik på autorisation til liturgisk brug i folkekirkens gudstjenester. Men som bliver brugt alligevel.

Dette emne behandler jeg i min prisopgave *En undersøgelse af liturgiske og teologiske problemstillinger ved Bibelen 2020s ikke-kirkelige skopos*, der i november 2022 blev tildelt Københavns Universitets guldmedalje.

Formålet med *Bibelen 2020*

Problemer ved oversættelse af helligtekster blev (gen)aktualiseret i marts 2020, da Bibelselskabet udgav en samlet oversættelse af Bibelen til nudansk: *Bibelen 2020*. Den nudanske oversættelse består af en revideret version af *Den Nye Aftale* fra 2007 og *Den Gamle Aftale*, en oversættelse af hele Det Gamle Testamente.

Formålet eller hensigten med *Bibelen 2020* – dens oversættelsesstrategiske *skopos* – er at være et *supplement* til den autoriserede bibeloversættelse fra 1992 (DO92). Man ønsker at nå bibelfremmede ideallæsere som 16-årige Patrick fra Herlev og den 48-årige sygeplejerske fra Odense, som kun kommer i kirke til jul. Derfor anlagde oversætterne til *Bibelen 2020* en målsprogsorienteret og meningsbaseret oversættelsesstrategi. Formålet er at bryde med et såkaldt kirkeligt “klub-sprog” for ikke at ekskludere mennesker, der ikke kender til kirke og kristendom.

I en målsprogsorienteret oversættelse er der fokus på ideallæserens tid og sted, så oversættelsen har til opgave at gøre en fremmed kildetekst og dens forfatter forståelig over for en moderne læser. Man kan tale om, at oversættelsen *domesticerer* kildetekstens forfatter eller – med den tyske teolog Friedrich Schleiermacher – lader læseren i mest mulig ro ved at flytte den fortidige forfatter frem til vedkommendes egen tid. Det er således oversætternes fortolkning af *meningen* (i bestemt form) i kildeteksten, der skal gengives i måltæksten.

I *Bibelen 2020* har fokus ligeledes været at skabe et sprogligt *flow* i læsningen for at understøtte ideallæsernes tilegnelse af teksten. Derfor har oversætterne ikke været underlagt et krav om, at enslydende udsagn og begreber i grundteksten skal oversættes på samme måde alle steder, såkaldt *konkordans*.

Det sproglige flow er bl.a. opnået ved, at oversætterne i det meningsbaserede, målsprogsorienterede oversættelsesarbejde har lagt vægt på *ligefremt* sprog. Det kaldes også for *syntagmatisk* meningskommunikation og omhandler den del af den sproglige kommunikation, der angår sætninger og kæder af led i sproget, hvor tekstens betydning og funktion er snævert forbundet med de foregående og efterfølgende led.

Poesi og gudstjenestesprog

Sproget kan imidlertid også udtrykke en mening indirekte, fordi der er knyttet forskellige associationer og betydningsmuligheder til ord. Dette sker, når et ord f.eks. bliver knyttet sammen med et andet ord, som det enten er beslægtet med eller står i modsætningsforhold til. Forståelsen af denne mening beror på forfatterens og læserens sprogfornemmelse (*Sprachgefühl*). Denne måde at skabe mening på betegnes som *paradigmatisk*. Meningen er da ikke længere knyttet til den sproglige kæde af ord (syntaksen), men til det meningsfelt af associationer, som sammenstillingen af ordene skaber. Den paradigmatisk meningskommunikation ligger f.eks. i kildetekstens formsprog som poesi. Poetiske tekster lever af flertydigheder og billedsprog, der ofte rummer flere betydninger på en og samme tid.

Bibelen 2020 har dog ikke været underlagt de krav, som man normalt stiller til en bibeloversættelse, der skal læses fra i gudstjenesten. Sådanne krav kan være sproglige hensyn til liturgien, salmebogen og den kirkelige tradition. I februar 2021 gav biskopperne imidlertid fælles tilladelse til gudstjenestelig brug af *Bibelen 2020*. Bibelselskabet har desuden lanceret altervenlige udgaver af folkekirkens to tekstrækker med læsninger fra *Bibelen 2020* direkte tiltænkt liturgisk brug.

Dermed er der allerede i *Bibelen 2020*s korte brugshistorie sket en *skopos*-forskydning eller ligefrem et *skopos*-sammenstød. Selvom *Bibelen 2020* er udarbejdet til privat læsebrug uden for gudstjenestens rum, er den alligevel kommet ind i kirkerummet og kan bruges i en liturgisk sammenhæng på linje med DO92.

Jeg vil i det følgende belyse de teologiske konsekvenser af dette forhold gennem to eksempler fra Johannesevangeliet og Første Mosebog.

I begyndelsen?

Som nævnt har oversætterne af *Bibelen 2020* ikke været underlagt et krav om, at udsagn og bestemte udtryk skal gengives på samme måde alle steder. Det bliver tydeligt, hvis man ser nærmere på første skabelsesberetning i Første Mosebog og prologen til Johannesevangeliet.

I *Bibelen 2020* oversættes 1 Mos 1,1a traditionelt på linje med DO92: *I begyndelsen skabte Gud*. Dette er dog ikke tilfældet med Joh 1,1a, der oversættes med *Alting begyndte med, at Gud talte* i stedet for det traditionelle *I begyndelsen var ordet*. I Joh 1,2 oversættes ligeledes friere med *ordet var hos Gud, før alting*

blev skabt. Oversættervalgene i disse vers har den konsekvens, at den kirke- og bibelfremmede læser af *Bibelen 2020* formentlig ikke vil kunne fange henvisningen til skabelsesberetningen i Johannesprologen.

På bagsiden af *Bibelen 2020*s omslag er Joh 1,1-2 interessant nok stillet op under 1 Mos 1,1-2 som for at tydeliggøre sammenhængen mellem disse vers. Redaktørerne har formentlig været bevidste om, at 1 Mos 1,1a og Joh 1,1a i *Bibelen 2020* er vanskelige at forbinde. I Joh 1,1-2 i *Bibelen 2020* indgår ord som *skabt*, *begyndte* og *Gud talte*, som semantisk hænger sammen med lignende ord i 1 Mos 1. Men den prægnante paradigmatiske sammenhæng mellem 1 Mos 1,1 og Joh 1,1-2 – i *begyndelsen* – er altså ikke bibeholdt i *Bibelen 2020*s formuleringer.

Det er bemærkelsesværdigt, at oversætterne af Johannesevangeliet har vurderet, at den græske parallel til det hebraiske “i begyndelsen” har krævet en fri, parafraserende gengivelse (*alting begyndte* i Joh 1,1 og *før alting blev skabt* i Joh 1,2). Dette er ikke mindst besynderligt, når oversætterne af Første Mosebog i *Bibelen 2020* har vurderet, at ideallæserne er i stand til at forstå formuleringen i *begyndelsen*.

Den Nye Aftale blev faktisk udgivet syv år før den selvstændige udgivelse af Første Mosebog i *Begyndelsen og Tænkeren* (2014), og dette kan være en af grundene til den manglende sammenhæng mellem formuleringerne i 1 Mos 1,1 og Joh 1,1-2. I stedet for at revidere oversættelsen af Joh 1,1-2 har redaktørerne til *Bibelen 2020* søgt at råde bod på problemet med sammenstillingen af bibelversene på bagsiden af omslaget.

Nyskabelse og treenighed?

Forbindelsen mellem Johannesprologen og åbningen på Første Mosebog danner en “semantiske skabelsesbue”, et centralt tema eller en iøjefaldende *fugatråd* i Johannesevangeliet ifølge eksegeten C. H. Dodd. Skabelsesmotivet peger i den græske tekst frem mod *åndsindblæsningen* i Joh 20,22, hvor skabelsen fuldendes, idet disciplene får del i Guds ånd eller *pneúma*.

Ifølge en anden ekseget, Adele Reinhartz, handler Joh 20,22 om disciplenes genfødsel, fordi Jesus indblæser ånden i dem. Åndsindblæsning indebærer, at Jesus *undfanger* disciplene, dvs. han former dem i sin skikkelse og form. Ligesom Faderen *har undfanget* Jesus og sendt ham ind i verden, bliver disciplene nu sendt ud i verden.

Gennem denne nye skabelse inddrages disciplene i det fællesskab, der i kraft af treenigheden eksisterer mellem Faderen og Sønnen, jf. Joh 17,21-22: “Den herlighed, du har givet mig, har jeg givet dem, *for at de skal være ét, ligesom vi er ét, jeg i dem og du i mig, for at de fuldt ud skal blive ét*, for at verden skal forstå, at du har udsendt mig og har elsket dem, som du har elsket mig” (citeret fra DO92, min kursivering).

Derfor er det også muligt allerede at læse Johannesprologen, navnlig Joh 1,11-13, som en henvisning til de troendes adgang til dette fællesskab mellem Faderen og Sønnen. For de troende, som tog imod ham, fik magt til at blive Guds børn og blev undfanget af Gud.

En fortolkningsmæssig nøgle til Joh 20,22 er skabelsen af Adam i 1 Mos 2,7. Dette kan blandt andet ses ved, at det græske ord for “at indblæse/ånde på” op-

træder både i Joh 20,22 og i den græske Septuaginta-oversættelse af 1 Mos 2,7, som forfatteren til evangeliet må have benyttet. Læst i sammenhæng med Johannesevangeliet kan 1 Mos 2,7 læses som et vers, hvor Guds *pneúma* indblæses i mennesket. Men heller ikke dette verbum oversættes på samme måde i *Bibelen 2020*. 1 Mos 2,7 har *han* pustede *livets åndedræt ind i næseborene på mennesket, så det blev levende*. Joh 20,22 har derimod så *åndede han på dem*.

Den manglende sproglige overensstemmelse har den konsekvens, at forståelsen af Joh 20,22 som Kristi fuldendelse af skaberværket gennem disciplenes åndsmodtagelse ikke er tydelig i *Bibelen 2020*. De associationer, der er i den græske tekst til 1 Mos 2,7, lukkes med andre ord ned i *Bibelen 2020*.

Teologiske konsekvenser

At der i *Bibelen 2020* ikke er umiddelbar overensstemmelse i gengivelsen af centrale teologiske begreber, kan således være et meningsforstyrrende element ved de passager, hvor en gammeltestamentlig tekst fungerer som en nøgle til en nytestamentlig tekst. Sådanne oversættelsesvalg kan medføre, at afstanden mellem den faglærte bibellæser og den forudsætningsløse læglæser bliver større. I forsøget på at bryde med det kirkelige

“klubsprog” forbliver den bibel- og kirkefremmede læser således udelukket fra den kirkelige “klub”. Der lukkes ned for en meningsfuld kommunikation mellem præst og menighed, hvis præsten ikke er opmærksom på dette problem i sit valg af tjenestebibel.

Kildetekstens sproglige strukturer har også betydning for en forståelse af bibelteksternes mening; derfor kan det have konsekvenser for ideallæsernes tilegnelse af bibelteksten, hvis kildetekstens særegne litterære udtryk fjernes i en bibeloversættelse. Som vi har set, har gengivelsen af centrale vers i Johannesevangeliet indflydelse på teologien. Tanken om den dybe forbundethed mellem Faderen og Sønnen, som disciple og troende gennem ånden inddrages i, bliver vanskelig at fange i *Bibelen 2020*. Oversættelsen af Johannesprologen lukker simpelthen ned for muligheden af en sådan læsning. Dette er desto mere uheldigt, når denne forestilling, kendt som *perichoresis*-tanken, spiller en væsentlig rolle i moderne dogmatik, f.eks. hos Jürgen Moltmann.

Det har altså teologiske konsekvenser at bruge *Bibelen 2020* til oplæsning i søndagsgudstjenesten, eftersom oversættelsen netop ikke er udarbejdet til dette formål.